

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Кицака Богдана Вікторовича «Медичне забезпечення населення в райхскомісаріаті «Україна» в 1941– 1944 рр.», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України

На сучасному етапі розвитку історичної науки спостережено пожвавлення дослідницького інтересу до проблем, пов'язаних із темою Другої світової війни та нацистської окупації України. В означеному контексті увага науковців дедалі частіше звернена до вивчення різних аспектів повсякденного життя населення. Однак, попри наявність значної кількості тематичних праць з орієнтацією на вивчення соціальної історії вказаного періоду, низка питань все ще залишаються поза увагою вчених або ж висвітлюються фрагментарно.

До таких, що не знайшли належного відображення в історіографії, належить нацистська окупаційна політика у сфері медичного обслуговування населення різних регіонів України. Відтак, дисертаційне дослідження Богдана Вікторовича Кицака, присвячене надзвичайно значимій і недостатньо вивченій проблематиці.

Актуальність обраної теми увиразнюється також необхідністю об'єктивного висвітлення суперечливих процесів медичного забезпечення населення, яке проживало на територіях, що входили до райхскомісаріату «Україна» (РКУ), з огляду на те, що розвиток охорони здоров'я впродовж 1941–1944 рр. тут не був пріоритетним.

Реалізації задумів дослідника сприяє чітка структура роботи, що визначається метою і завданнями дослідження та побудована за проблемно-хронологічним принципом. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, поділених на 9 параграфів, висновків, списку використаних джерел та літератури (588 позицій) і додатків. Така побудова дала можливість розглянути широке коло проблем, які потребували детального історичного аналізу.

У вступній частині обґрутовано актуальність теми, мету, завдання, наукову новизну, з'ясовано об'єкт та предмет дослідження, окреслено територіальні та хронологічні межі, показано практичне значення одержаних результатів, форми апробації роботи, прослідковано її зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Зауважимо, що дисертаційне дослідження виконане в рамках наукової теми «Правобережна Україна, Волинь–Житомирщина в кінці XVIII – на початку ХХІ ст.: соціально-економічні, культурно-освітні, національні і державотворчі аспекти» (номер державної реєстрації 0111U008523) кафедри історії України Житомирського державного університету імені Івана Франка.

У першому розділі **«Історіографія, джерельна база та методологія дослідження»** Богдан Вікторович Кицак проаналізував стан наукового розроблення теми (с. 22–33), джерела дослідження (с. 33–43), стисло окреслив його методологію та розкрив сутність окремих понять, що використовуються в дисертації (с. 43–47).

У першому підрозділі автор, аналізуючи історіографію з окресленої проблематики, розподіляє її на три групи (радянську, сучасну українську і зарубіжну) та два періоди: радянський (середина 1940-х рр. – 1991 р.) та сучасний (1991 р. – 2010-ті рр.). До того ж, в сучасній українській історіографії автором умовно виокремлено «загальні дослідження, пов'язані з нацистською окупацією на територіях, що входили до райхскомісаріату «Україна»; дослідження, у яких розглядається повсякдення місцевого населення, соціокультурні процеси та краєзнавчі розвідки» (с. 25).

На підставі аналізу літератури з обраної теми дисертант приходить до висновку, що незважаючи на значні здобутки у вивчені різних аспектів нацистської окупації України, німецька політика в сфері охорони здоров'я на території райхскомісаріату «Україна» розглядалася фрагментарно і не була предметом спеціального комплексного наукового дослідження. Такий висновок актуалізує обрану для дослідження проблему. Водночас відмітимо, що поза увагою Б.В. Кицака залишилися праці К.М. Курилишина, Г.М. Стародубець та

деяких інших дослідників, опрацювання яких доповнило б історіографічну картину проблеми.

Достатньо репрезентативною є джерельна база роботи, проаналізована у другому підрозділі першого розділу. Залучення для написання дисертації широкого кола різних за походженням та інформативним потенціалом джерел, значна кількість з яких введена у науковий обіг вперше, є вагомою перевагою дисертації і безсумнівним здобутком автора. Зокрема, дисертантом опрацьовано низку документів та матеріалів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (52 справи із 8 фондів), Центрального державного архіву громадських об'єднань України (12 справ із 2 фондів), Державних архівів Вінницької (6 справ із 2 фондів), Дніпропетровської (19 справ із 4 фондів), Житомирської (5 справ із 3 фондів), Київської (20 справ із 3 фондів), Рівненської (16 справ із 9 фондів) областей. Важливим є залучення документів Державного архіву Гомельської області (Республіка Білорусь) – 5 справ із 3 фондів. Всього у дисертації використано 135 справ, які походять із 34 фондів восьми архівних установ, що дозволило охарактеризувати різні аспекти нацистської окупаційної політики у сфері медичного обслуговування в райхскомісаріаті «Україна».

Цінним джерелом для дослідження політики нацистів у сфері охорони здоров'я стали періодичні видання часів окупації, без використання яких висвітлення теми було б неповноцінним. Як засвідчує текст дисертації, за допомогою періодики Б.В. Кицак прослідковує створення і діяльність інституцій самодопомоги різних рівнів, комітетів допомоги військовополоненим, філій Українського Червоного Хреста та заклики населенню долучатися до їх роботи. Окрім того, інформативними є повідомлення про відкриття та функціонування на теренах райхскомісаріату «Україна» медичних шкіл, численних фахових курсів тощо. При цьому, автор враховує той факт, що тогочасна підокупаційна преса відігравала неабияку ідеологічно-пропагандистську роль і являлася важливим інструментом впливу на свідомість людей. В цілому, дисертантом опрацьовано 252 публікації,

вміщені в 35 пресових виданнях, що виходили друком в РКУ. Втім, у списку джерел (с. 201–210, позиції 165–416), окрім поданих вихідних даних (назва, місце, рік, номер, дата видання), доцільно було б зазначати і назви публікацій, на які робились посилання, що допомогло б зорієнтуватися в тематиці такої значної кількості залучених інформаційних матеріалів.

Вагому частку джерельної бази роботи склали критично опрацьовані автором збірники документів і матеріалів, видані радянськими, діаспорними й сучасними українськими дослідниками, а також спогади та мемуари.

Для забезпечення глибокого вивчення теми дисертантом використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів та принципів дослідження, з'ясовано дефініції ключових термінів та понять.

Загалом, вважаємо, що аналіз історіографії, залучення та критичне використання джерельної бази, визначення і застосування методологічного інструментарію засвідчило проведення Б.В. Кицаком серйозного наукового пошуку, уможливило осмислення та реалізацію мети й завдань кандидатської дисертації, а відтак, об'єктивне розкриття задекларованої проблеми і формулювання науково-аргументованих висновків.

У другому розділі «**Організаційні засади функціонування медичної сфери в умовах нацистської окупації**» з'ясовано особливості евакуації медичної галузі УРСР на початку німецько-радянської війни, розкрито процес формування системи медичного обслуговування на території райхскомісаріату «Україна», окреслено основні складові політики окупантів у галузі охорони здоров'я, розглянуто функціонування системи підготовки медичних кадрів.

Характеризуючи евакуаційні процеси, Богдан Вікторович Кицак констатує, що напередодні німецько-радянської війни на території УРСР існувала доволі розгалужена система охорони здоров'я. На підтвердження цього автор наводить низку статистичних матеріалів по окремих областях, таких як кількість медичних установ різних рівнів та кількість медичних працівників, які дещо переобтягають текст підрозділу і для кращого сприйняття могли б бути систематизовані в таблиці (с. 50–52).

Дисертант зауважує, що у зв'язку із початком військових дій все цінне майно і медичні кадри республіки підлягали евакуації, що в подальшому значно вплинуло на рівень медичного забезпечення населення. Організація перебазування медичної галузі була слабкою, вирізнялася нерівномірністю та хаотичністю. Служною видається думка про те, що наслідки цього процесу були неоднозначними: з одного боку (з позиції радянського керівництва) – вивезти/врятувати вдалося не все, щоби хотілося, а з іншого (з позиції місцевих мешканців) – за допомогою тих ресурсів (людських та матеріальних), які залишилися на окупованих територіях, вдалося не допустити кризової ситуації у сфері медичного обслуговування населення. Відтак, автор наголошує на «позитивному значенні неефективної евакуації» (с. 61).

Окреслюючи основні складові політики окупантів у галузі охорони здоров'я та процес формування системи медичного обслуговування на території райхскомісаріату «Україна», Б.В. Кицак відзначає, що в структурі окупаційних органів влади різних рівнів обов'язковим елементом був відділ охорони здоров'я, у компетенцію якого входила організація медичного забезпечення населення. Автор доводить, що питанням охорони здоров'я та відновлення медико-санітарної мережі німецька адміністрація змущена була приділяти увагу з кількох причин. По-перше, для забезпечення мінімального рівня здоров'я місцевого населення, яке було зобов'язане працювати для потреб Третього Райху безпосередньо на окупованих територіях, а також тих, хто підлягав примусовому вивезенню на роботу в Німеччину. По-друге, з метою уникнення поширення епідемічних захворювань, що значно ускладнювало перебування нацистів на території РКУ (с. 67).

Важливим є те, що дисертант простежує декілька площин діяльності окупаційної адміністрації у сфері медичного забезпечення населення РКУ на початку війни. Серед них: відкриття медичних установ, проведення інвентаризації їхнього майна, облік медичних кадрів, переведення лікувальних установ на госпрозрахунок, запровадження страхової медицини, підвищення цін на лікарські послуги та медикаменти. Поряд із цим вказано на основні

проблеми, які автору вдалося виявити, аналізуючи діяльність медичних установ: мінімалізм і низька калорійність харчування пацієнтів, труднощі з опаленням, нестача медикаментів, перев'язувальних матеріалів, інструментів, транспорту, недостатнє фінансування діяльності медичних закладів, нестача кваліфікованих медичних кадрів, що в результаті вплинуло на якість медичних послуг та оперативність надання допомоги. Цінним є порівняння автором можливостей медичного забезпечення жителів міст і сіл.

На основі аналізу документів Богдан Вікторович приходить до висновків, що вирішення проблеми нестачі кадрів відбувалося шляхом відновлення діяльності трьох вищих медичних навчальних закладів (у Вінниці, Дніпропетровську та Києві), відкриття медичних технікумів, шкіл та запровадження численних короткострокових фахових курсів. Однак, з огляду на те, що питання підготовки медичних працівників окупаційна влада розглядала не з позиції задоволення потреб та інтересів місцевого населення, а виключно крізь призму завдань, котрі поставали перед нею, якихось суттєвих результатів досягнуто не було.

У третьому розділі «**Медико-соціальне становище населення в умовах „нового порядку”**» дисертантом охарактеризовано санітарно-епідеміологічну ситуацію в райхскомісаріаті «Україна», з'ясовано ефективність діяльності місцевих гуманітарних організацій у сфері медичного обслуговування радянських військовополонених та цивільного населення, визначено вплив нацистської окупації на рівень здоров'я населення РКУ та наслідки для медико-санітарної мережі.

Суттєвим у контексті досліджуваної проблематики є те, що Б.В. Кицак спростував поширювану в радянській історіографії тезу про критичний санітарно-епідеміологічний стан на території Української РСР в період війни та бездіяльність в цьому напрямі нацистської окупаційної влади. На основі використання широкого кола джерел автор доводить, що нацистська адміністрація насправді приділяла значну увагу стабілізації та локалізації епідеміологічної ситуації, реалізовуючи низку профілактичних заходів, однак, в

силу різних причин, їх ефективність була низькою. З іншого боку, як зауважує дисертант, «фактів, які б свідчили про масові епідемії в роки окупації, не виявлено» (с. 133).

Окрема увага в розділі приділена діяльності гуманітарних організацій (Український Червоний Хрест, комітети самодопомоги), як важливої ланки в системі медичної опіки населення. Як засвідчує Богдан Вікторович, вказані організації, які функціонували на території РКУ і широко підтримувалися місцевим населенням, розгорнули достатньо активну діяльність у сфері медичного обслуговування соціально незахищених людей (інвалідів, пенсіонерів, дітей, сиріт, малозабезпечених), що врешті, незважаючи на низку труднощів, вплинуло на нормалізацію загального стану здоров'я цих вразливих категорій населення. А також, важливим результатом роботи названих інституцій стало зниження рівня смертності серед військовополонених. Втім, вважаємо, що значно підсилила б розділ, детальніша інформація про структуру місцевих інституцій самодопомоги, про їх персональний склад, джерела фінансування. Окрім того, варто було б згадати і про таку організацію як «Жіноча Служба Україні», яка мала низку філій і також займалася вирішенням гуманітарних питань.

Важливими є спроби визначення дисертантом кількісних втрат, завданих системі охорони здоров'я в часи нацистської окупації України і висновки про те, що високі показники руйнувань мережі медичних закладів, санітарно-гігієнічних та лікувально-профілактичних установ, аптек, поряд з іншими чинниками, привели до значного погіршення стану здоров'я населення не лише в період так званого «нового порядку», а й у післявоєнні роки.

На основі узагальнення матеріалів, викладених у дисертациї, Богдан Вікторович Кицак логічно обґрунтував висновки дослідження (с. 172–178).

Не применшуючи заслуг автора у розкритті теми, наголосимо на таких рекомендаціях та зауваженнях:

- Відзначаючи широку джерельну базу дослідження, думаємо, що дисертація виграла б, якби автор залучив до її написання документи Галузевих

державних архівів Служби безпеки України. Аналіз архівно-кримінальних справ дозволив би автору, на прикладі окремих особистостей показати чи ставали об'єктом репресій люди, які працювали в період нацистської окупації у сфері охорони здоров'я, були співробітниками інституцій самодопомоги, якщо так, то в чому їх звинувачували, якими були покарання. Важливим при цьому було б використання біографічних даних, вміщених в судово-слідчих матеріалах, що допомогло б окреслити соціальний портрет працівника галузі охорони здоров'я періоду німецької окупації, а також доповнило б інформацію про реалії медичного обслуговування населення на території райхскомісаріату «Україна» тощо.

– Недостатньо довсеною видається теза про те, що «професійні лікарі з великим стажем роботи підлягали відправленню до Німеччини для обслуговування остарбайтерів» (с. 79). Окрім того, дещо категоричним виглядає твердження дисертанта, що «наприкінці окупації німці почали масово вивозити медичних сестер, яких бракувало в Німеччині» (с. 79). Звичайно, що такі випадки в процесі так званої «евакуації» спостерігалися досить часто, але чи були вони «масовими»? Роблячи такі висновки, автор мав би оперувати відповідними статистичними даними.

– Вважаємо, що нових граней дослідженю додало б порівняння окремих аспектів медичного обслуговування населення в райхскомісаріаті «Україна» та в інших адміністративно-територіальних утвореннях, зокрема, в дистрикті «Галичина».

– В роботі присутні деякі стилістичні погрішності, повтори, окремі недоречності, зокрема, не зовсім зрозуміло, що ілюструє Додаток З «Типологія медичних установ системи охорони здоров'я УРСР станом на січень 1941 р.» на с. 111, де мова йде про «потребу в медичних працівниках у 1943 р.».

Однак, вказані зауваження не знижують наукового рівня дисертаційного дослідження і можуть розглядатися як побажання на перспективу подальшої роботи. В цілому дисертація Б.В. Кицака заслуговує позитивної оцінки.

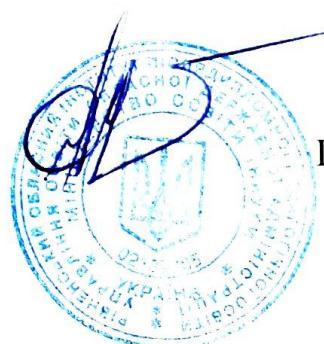
Викладене вище дає підстави стверджувати, що опонована дисертація Богдана Вікторовича Кицака «Медичне забезпечення населення в райхскомісаріаті «Україна» в 1941–1944 рр.» є комплексним, завершеним, самостійним дослідженням, що має теоретичне і практичне значення та відповідає сучасним вимогам до таких робіт, а її автор Богдан Вікторович Кицак заслуговує присвоєння наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент
кандидат історичних наук,
доцент кафедри
суспільно-гуманітарної освіти
Рівненського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти

В.Р. Данильчук

Підпис офіційного опонента
кандидата історичних наук, доцента кафедри
суспільно-гуманітарної освіти
Рівненського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти
Віталії Романівни Данильчук засвідчую

Перший проректор, в.о. ректора
Рівненського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти

I.B. Вєтров